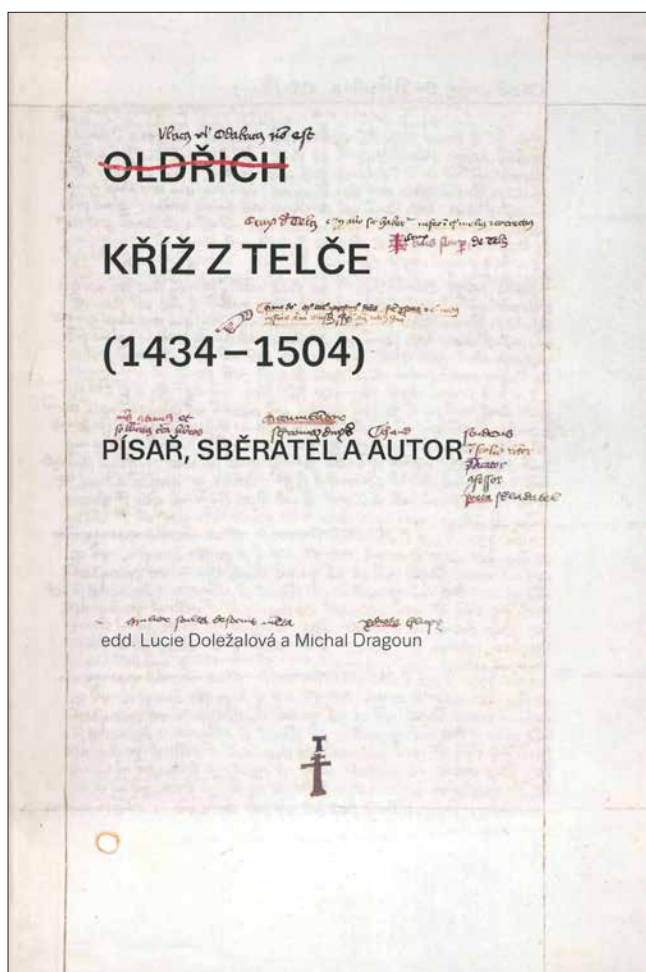

RECENZE

DOLEŽALOVÁ, Lucie – DRAGOUN, Michal (edd.). *Kříž z Telče (1434–1504). Písař, sběratel a autor*. Praha: Scriptorium, 2020. ISBN 978-80-88013-98-3.

V průběhu středověku docházelo v souvislosti s rozvojem vzdělanosti i gramotnosti k postupnému nárůstu nejrůznějších rukopisných textů, vyznačujících se pestrostí svého obsahu, stoupající tendenci vykazuje i počet rukopisů, které se dochovaly do dnešních dnů (byť se stále jedná o malou část původního množství). Nezřídka již nejde o rukopisy vizuálně či esteticky „úhledné“ či dokonce reprezentativní, ale psané velmi zběžně a působící mnohdy i neuspořádaně, takže už tím prozrazují převažující důraz na samotný text, nikoli formu. Většinu mezi nimi tvoří – z doby před rozšířením knihtisku – opisy textů již známých, které však mohly být rovněž zpracovány tvůrčím způsobem. Jména četných

písařů a opisovačů ovšem zpravidla známa nejsou a nelze si ani udělat představu o rozsahu jejich činnosti. Výjimku představuje muž zachycený v pramenech jako Kříž z Telče (1434–1504), na něhož se zaměřila kniha připravená medievistkou, filoložkou a literární vědkyní Lucií Doležalovou a početným týmem jejích kolegů. Hned na počátku se kniha přičinila o vyvrácení dlouho tradovaného omylu, podle něhož byl Kříž z Telče spojován ještě se jménem Oldřich, přičemž je tato skutečnost názorně a vtipně představena i na obálce, kde je slovo „Oldřich“ výrazně přeškrtnuto – a v textu (na s. 21–24) je poté jasně a stručně vysvětlen jak vznik této chyby (ničím jednodušším, než špatným čtením, resp. přehlédnutím čárky ve výčtu třeboňských kanovníků ve smlouvě o konfraternitě z roku 1492), tak její následné přebírání a etablování.

To však je jen jedním z mnoha přínosů knihy, zaměřené především na představení písařské a sběratelské aktivity Kříže z Telče. Kromě vymezení cílů knihy v úvodní kapitole jsou velmi cenná připojená „předběžná varování“ (s. 15–20), upozorňující jak na možnost dalších nálezů, tak na změny ve zkoumaných rukopisech, k nimž mohlo dojít od doby jejich vzniku, ale i na další úskalí, týkající se odrazu Křížových osobních zájmů v opisovaných textech, jejich výběru či porozumění ze strany opisovače. Již tyto pasáže svědčí o důkladném promýšlení tématu. Další kapitola první, úvodní části knihy pak vedle vyvrácení a vysvětlení již zmíněného omylu obsahuje vyličení života Kříže z Telče (s. 21–31), který bylo možno na základě výzkumu více než 160 kolofonů rozdělit do šesti etap (vzdělávání na školách, studium na univerzitě, působení v katolické církevní správě, kazatelství, období označené jako „váhání“ a konečné působení v třeboňské kanonii), současně bylo objasněno datum Křížova narození. Představeni jsou i lidé zmiňovaní v souvislosti s Křížem, i když se mnohdy jedná jen o několik zmínek a nelze z nich (jak upozorňuje autorka této kapitoly L. Doležalová) rekonstruovat ani síť jeho sociálních vazeb. Charakteristiku „knihovny“ Kříže z Telče, tj. jeho rukopisů, které byly velmi heterogenní, přináší Michal Dragoun (s. 33–46), přičemž je rozděluje do tří skupin podle intenzity Křížových zásahů na ty, které vykazují jeho významný písařský podíl (ty jsou dále členěny podle jednotlivých již zmíněných životních etap), a rukopisy s menšími či minimálními zásahy, které jsou shodně rozděleny na dvě skupiny

v souvislosti s působením v Třeboni, resp. získané před ním nebo až v rámci něho. Přínos provedeného výzkumu dokládá skutečnost, že dosud známé rukopisy byly doplněny o patnáct kodexů, zatímco dva byly naopak vyřazeny, protože Křížovu ruku neobsahují. Tyto informace o sběratelské činnosti Kříže z Telče doplňuje L. Doležalová v poslední z úvodních kapitol (s. 47–56) o představení této osobnosti jakožto autora, překladatele, glosátora a písaře, přičemž na několika příkladech dokládá i Křížovy snahy o kontrolu recepce opisovaných textů.

Hlavní obsah knihy ovšem tvoří pojednání o Křížových opisech a jejich edice. Tyto texty jsou rozděleny do pěti oddílů a jsou dílem celkem šestnácti autorů. Jednotlivá pojednání představují důkladné a mnohdy obsáhlé studie, které nejen osvětlují obsah a vznik příslušných opisů, ale zejména je zasazují do dobového kontextu. Řada těchto opisů je také edičně zpřístupněna. Většina editovaných textů je latinských a jejich edice je doplněna českým překladem (který byl často pořízen poprvé, nejčastěji Janem Ctiborem), pátý oddíl je věnován textům českým. Do první skupiny (zpracované většinou L. Doležalovou) byla zařazena pojednání o textech školského charakteru (s. 59–111), které tvoří poměrně pestrý soubor – počínaje promluvami rektora školy při převzetí úřadu i při (zřejmě vlastní) rezignaci (na studii se podílel i Pavel Tríska), přes text zabývající se významem písmene Y (podle tradice vymyšleného Pythagorem) či studii pojednávající o hebrejských písmenech nebo seznam sedmdesáti jazyků vzniklých po pádu babylonské věže (Dominika Kecsová) až po zajímavý traktát obsahující rady, jak si zlepšit paměť (s. 107–111).

Široký okruh Křížových zájmů dokládá oddíl odborných textů (s. 113–186), který obsahuje informace o opisech matematických slovních úloh (Zuzana Silagiová, s edicí), pojednání Pavliny Cermanové o aristotelském spisu *Secretum secretorum* (koncipovaném jako souhrn vědění z různých odvětví, jenž byl určen údajně Alexandru Velikému), o textech zaměřených na předpovídání počasí (Barbora Kocánová), ale i o textech věnovaných lékařské problematice (pouštění krve, diagnostice na základě sledování moči a pulsu – Hana Florianová).

Třetí oddíl části knihy věnované opisům Kříže z Telče je nazván **Náboženská kontroverze** a zahrnuje náboženské polemické texty. Jedná se především o opisy (a edici) listů, které Kříž z Telče psal Janu Nosidlovi z Litoměřic a Tobiášovi z Tábora a které se týkají přijímání podobojí (L. Doležalová), rovněž edičně je zpřístupněn Křížův výtah z díla Václava z Krumlova *De signis hereticorum* (tedy o poznávacích znameních kacířů, Tereza Kolmačková) a dále tři invectivy proti Janu Rokycanovi, dokládající protihusitskou kampaň v polovině 15. století (Anna Pavlíková, která v tomto případě pořídila i český překlad). Detailně představeny jsou Křížovy opisy traktátů s námětem kalicha (mj. těch, jejichž autorem byl mistr Jan z Hradce Králové), nacházející se v rozsáhlém klementinském rukopise I F 18 (Dušan Coufal).

Náboženský obsah má i čtvrtý oddíl, nazvaný **Zbožnost**, který pojednává o několika velmi zajímavých kodexech či textech. Nejrozsáhlejší z nich jsou hned tři kodexy, tvořící kompletní bibli (dva kodexy obsahují Starý, jeden Nový

zákon), které Kříž z Telče získal a začal využívat, přinesl si je i do kláštera augustiniánů kanovníků v Třeboni, ale nakonec se staly součástí knihovny nedaleké kanonie téhož řádu v Borovanech (dva z nich se dnes nacházejí v Národní knihovně ČR, jeden v knihovně kláštera Rytířského řádu křížovníků s červenou hvězdou v Praze). O využívání kodexů Křížem z Telče svědčí texty psané jeho rukou, které se v nich nacházejí a bylo možné je identifikovat. V rozsáhlém pojednání (s. 247–264) představuje Adéla Ebersonová jak jednotlivé kodexy, tak zejména Křížovy marginální poznámky, komentáře či úpravy, jež autorka rozdělila do čtyř skupin; velmi zajímavá jsou zjištění, že Kříž nepostupoval při opravách či komentování biblického textu systematicky a poznámky nepřipojoval rovnoměrně, i vyslovená domněnka, že se nejspíše jednalo o přípravu kázání. Detailní rozbor kodexů tak umožňuje doslova „nahlédnout do pracovní“ středověkého kazatele.

Velmi zajímavá z hlediska recepce středověkých textů a práce s nimi je rovněž studie L. Doležalové (s. 265–273) věnovaná opisu textu *De tribus punctis essentialibus christianae religionis* Tomáše z Irska, který pojednává o Desateru, hříších, pokání, ale i otázkách autority, hierarchie, práva a poslušnosti, a který patřil mezi velmi rozšířené (dnes je dochován ve více než 180 opisech), a to i v pozdně středověkých Čechách (ke svým synodálním statutům z roku 1349 jej připojil i Arnošt z Pardubic). Opsal si jej i Kříž z Telče, a to v rané fázi své písařské kariéry (kolofon je z roku 1454) a dosti nedbale a problematicky, s očividnými chybami a zejména vynechávkami, byť některé provedl vědomě, ve snaze usnadnit čtenáři orientaci v textu, výsledek však zůstal na mnoha místech nesrozumitelný.

Další kapitola knihy (s. 275–287) představuje Křížův opis dialogu Matouše Krakova o častém přijímání, který byl rovněž v pozdním středověku velmi oblíben, takže je označován jako „středověký bestseller“ (opis se nachází ve více než 300 rukopisech, dále existují opisy německého překladu a text se nachází také v osmi inkunábulích). I v tomto případě vykazuje Křížův opis větší chybovost, přestože vnější podobě věnoval písař větší péči, autor kapitoly Michael Lužný však upozorňuje zejména na zajímavý obsahový kontext rukopisu, v němž se tento opis nachází (sign. I F 18): kodex soustřeďuje protihusitské polemiky, zaměřené nejčastěji proti utrakvistické praxi, ale i texty zabývající se eucharistií a jejím přijímáním obecně a také výpisky z listu o častém přijímání Vojtěcha Raňkova z Ježova a část kázání reformátora (a propagátora častého přijímání) Miliče z Kroměříže. Celý kodex tak představuje pozoruhodný doklad o přijatelnosti názorů některých předhusitských reformních myslitelů (týkajících se častého přijímání) v katolickém prostředí konfesijně rozdělených českých zemí druhé poloviny 15. století – a navíc dokládá systematický výběr Kříže z Telče a jeho „tvůrčí kompilování“.

Kázání opisoval Kříž z Telče často, pět variací, resp. konceptů či náčrtků kázání k Novému roku („novoročních dárků“) představuje další kapitola L. Doležalové (s. 289–302), která stejně jako předchozí přináší úryvky z příslušných textů, zatímco krátká kapitola M. Dragouna věnovaná nekrologickým záznamům roztroušeným v různých rukopisech (s. 303–307) obsahuje rovněž edici alespoň čtyř z nich.

Poslední oddíl knihy patří českým textům Kříže z Telče a postupně se zabývá opisy různých žánrů. Detailní pozornost věnuje Jakub Sichálek staročeské světské lyrice (s. 309–325), tj. staročeským textům se světskou a převážně milostnou tematikou, které se nacházejí v nemalém počtu 105 skladeb většinou ve dvou třeboňských rukopisech, a Křížovi z Telče tak patří na základě toho výjimečné místo v dějinách recepce české poezie. Sám Kříž se přiznal k autorství staročeských pašijových hodiněk, textu, který excerpoval a přeložil z cizojazyčné předlohy a zapsal vlastní rukou do jednoho ze svých sborníků; v knize se jimi zabývá Kateřina Voleková (s. 327–339), která připojila i jejich rozsáhlejší edici (s. 340–381) a navíc i studii o pravopisném systému českých textů zapsaných Křížem z Telče (s. 409–425). Poslední dvě pojednání, doplněné edicí a zpracované Andreou Svobodovou, se týkají modlitby Otčenáš. První z nich (s. 383–394) se zabývá původem a dochováním staročeského textu a jeho opisem z pera Kříže z Telče, přičemž je připojen seznam 37 dochovaných záznamů této modlitby a zejména detailní edice znění nejstaršího záznamu s variantami z dochovaných opisů a vybraných biblických pramenů. Druhá studie (s. 395–408) pojednává o staročeských výkladech na Otčenáš, především o znění, dochovaném díky Křížovi z Telče v jednom z třeboňských rukopisů (které je zpřístupněno edičně), kromě toho je připojen přehled dalších 14 staročeských výkladů a ostatních staročeských textů, obsahujících tuto modlitbu.

Obsažnou a podnětnou knihu uzavírá poměrně stručný závěr Lucie Doležalové, rekapitulující hlavní poznatky, jež výzkum různých Křížových textů přinesl, i způsob Křížovy práce (kdy byl někdy pečlivý, jindy nedbalý, někdy jen opisoval, jindy texty měnil, různý charakter měly i jeho glosy), přičemž je výstižně zdůrazněna dobová podmíněnost vzniku mnoha opisů v období pozdního středověku: „*jen v tomto neopakovatelném období může jedinec shromáždit a z velké části sám opsat přes 50 kodexů – dříve by to bylo příliš nákladné, později by to přinášelo zbytečné obtíže – bylo by mnohem snazší koupit si tisky*“.

V knize vzhledem k řadě edičně zpřístupněných textů nechybí ediční poznámka (i když je poněkud netradičně zařazena ještě před úvodní pasáží), připojen je seznam 17 autorů (mezi nimiž jsou vedle již etablovaných vědců zastoupeni i doktorandi a studenti), anglická resumé jednotlivých kapitol a rejstřík osob. Mimořádně rozsáhlý výzkum je zjevný i z rejstříku citovaných rukopisů a tisků, který zahrnuje více než 300 signatur takřka ze 60 různých institucí, nacházejících se v 13 zemích, přičemž nejvíce využívány byly fondy pražské Národní knihovny a třeboňského Státního oblastního archivu, ale i Knihovny metropolitní kapituly u sv. Víta v Praze a Knihovny Národního muzea v Praze. Nenápadně působící kniha s již zmíněnou nápaditě pojatou obálkou obsahuje celkem 60 černobílých či barevných reprodukcí Křížových autografů (ať již rozsáhlejších opisů či jen glos, poznámek, ale i kolofonů, kreseb apod.), bohužel však chybí jejich seznam, stejně jako seznam různých tabelárních přehledů, tvořících součást některých kapitol – i když to představuje v podstatě jedinou výtku, kterou lze k celé knize vznést.

Knihla věnovaná všestranné činnosti Kříže z Telče představuje výsledek rozsáhlého a detailního mezioborového výzkumu (spojujícího oblast kodikologie, filologie, stejně jako dějin filozofie či medicíny aj.) a přináší nejen řadu informací o této osobnosti (včetně záslužného napravení dlouholetého omylu) a ediční zpřístupnění mnoha zajímavých textů nej-různějšího druhu. Současně je také mimořádným dokladem o rozvoji knižní kultury a vzdělanosti na konci středověku, v době, kdy docházelo k postupnému přechodu od rukopisných k tištěným knihám, a umožňuje vhled do nejrůznějších otázek tehdejšího života.

Marie Ryantová

Filozofická fakulta Jihočeské univerzity
Ústav archivnictví a pomocných věd historických
Braníšovská 31a
370 05 České Budějovice